

ИНСТАНТ РАТ У ТЕОРИЈИ УМРЕЖЕНОГ ДРУШТВА

Срђан Старчевић*
Мирјана Миленковић**

Достављен: 23. 01. 2023.

Кориговано: 07. 03, 11. 06, и 07. 10. 2023.

Прихваћен: 24. 10. 2023.

Језик рада: Српски

Тип рада: Оригинални научни рад

DOI број: 10.5937/vojdelo2303001S

Информационо-технолошка револуција произвела је велике друштвене промене на крају 20. и почетку 21. века. Разумевање и објашњење друштвених појава у савременом, промењеном друштву, као и разумевање и објашњење самог тог друштва, захтевало је нове друштвене теорије. Једну од најутицајнијих савремених друштвених теорија понудио је Мануел Кастелс, чије умрежено друштво даје изврсне аналитичке увиде у многе друштвене појаве међу којима је и рат.

У раду се објашњава Кастелсов теоријски поглед на подвајање рата у савременом свету на инстант рат и продужени рат. Инстант рат је омогућен пробојима у технологији који су остварени у последњим деценијама, али потреба за њим настала је у одговарајућем друштвеном контексту и на основу одређених политичких одлука. У савременим развијеним државама закључује се да је рат прихватљив за њихове грађане под три услова: ако у рату нису ангажовани обични грађани, него професионална војска; ако је рат кратак и не захтева велико трошење људских и економских ресурса, и ако је виђен као чист, са прецизним уништењем оправданих циљева. Објашњење друштвеног контекста у коме се одиграла трансформација рата истовремено је и предмет овог рада. Основна хипотеза која се доказује јесте да теоријски концепт инстант рата омогућава разумевање перцепције прихватљивог рата, из перспективе савременог, потрошачког друштва. У раду се критички разматрају могућности вођења инстант рата, а хипотетички-дедуктивно изводе опасности које трансформација рата и војске доноси савременим демократијама.

Кључне речи: *информационо-технолошка револуција, умрежено друштво, инстант рат, успорени рат, војна обавеза, професионална војска, Мануел Кастелс*

* Универзитет одбране у Београду, Војна академија, Београд, Република Србија, srdjan.starcevic@vs.rs, <http://orcid.org/0000-0002-5046-6058>

** Центар за мировне операције Оперативне управе ГШ ВС, Београд, Република Србија, <http://orcid.org/0009-0002-3864-9641>

Увод

Броди (*Bernard Brodie*) тврди да „добра стратегија претпоставља добру антропологију и социологију” (Благојевић, 2021: 418). Да је ова констатација тачна показују и многи теоријски радови официра српске војске о стратегији и на стратегијске теме. Тако, на пример, *Стратегија* Живојина Мишића почиње општим разматрањима о рату, о његовом пореклу, његовој константној суштини и повременим трансформацијама садржаја ове форме друштвеног сукоба. Таква Мишићева разматрања сасвим су у духу социјалдарвинизма, који је у то време био савремена и врло утицајна социолошка теорија. Мишићев поглед на рат, говорећи још прецизније, прати Гумпловицеву (*Ludvig Gumplowitz*) теорију, али је он обрће у закључку о исходу борбе између старих културних народа и младих народа (Мишић, 1993: 1–6). Петар Мишић полази од филозофско-антрополошких претпоставки о људској природи у коју је усађена могућност рата (Мишић, 2021: 45–49). Водилца Тодора Павловића је Диркемова (*Emile Durkheim*) теорија, коју овај официр и аутор примењује на питања војне дисциплине, дубине борбеног распореда, односа у броју жртава победника и пораженог у биткама и друга питања (Кајтез, Старчевић, 2021: 908–929).

Социолошка теорија је „скуп међусобно повезаних идеја које омогућавају систематизацију знања о друштву, објашњење тог друштва и предвиђање његове будућности” (Riser, 2012: 36). Из ове дефиниције лако је закључити да је добра социолошка теорија, дакле она која објашњава наше савремено друштво, неопходна, поред осталог и због тога да бисмо разумели шта је и какав је савремени рат, зашто ратови избијају у савременом свету и зашто и под којим условима и који појединци или друштвене групе прихватају односно не прихватају циљеве рата и слично. Она је потребна ради разумевања утицаја типа друштва у коме живимо на тип војне организације који преферирамо, или који по нужди имамо, као и ради предвиђања стварних могућности сопственог друштва за вођење рата, пружање оружаног или неоружаног отпора и друго.

Из претпоставке о постојању друштвеног детерминизма следи да промене друштва изазивају промене у друштвеним појавама. У домаћој социологији војске коришћен је адекватан израз за друштвену детерминисаност војске: карактер друштва као детерминанта армије (Старчевић, 2022а: 230–232). Суштина је једноставна – промена типа или карактера друштва изазива и промену доминантног типа војске. Истовремено, када се промени карактер или тип друштва, стара друштвена теорија више није сазнајно плодна, па је замењује нова теорија.

Информационо-технолошка револуција променила је друштво, а нову друштвену теорију понудио је Мануел Кастелс (*Manuel Castells*) крајем 20. века и наставио да је уобличава у последње две деценије. Кастелс запажа да је нови тип друштва, умрежено или информационо друштво, настало спајањем информационих технологија и нове организационе логике, мреже, која замењује стару хијерархијску организацију. Његова теорија нуди одличну аналитичку апаратуру, кроз коју се главне функције и процеси посматрају као мреже (нпр.

финансијска, политичка, геополитичка, мултимедијална комуникацијска, војна и безбедносна мрежа, итд.). Она, такође, даје могућност за разумевање промена које су наступиле у важним сферама друштва, пре свега у економији, култури и политици, али и у савременом ратовању (Старчевић, 2022а: 79–90 и 219–220).

Корени рата, по Кастелсу, сежу у дубине људске природе. Ипак, друштва у најразвијенијим земљама света почела су „да одбацују рат и да показују снажан отпор властима које грађане позивају на ту крајњу жртву” (Kastels, 2018b: 626). Рат је, међутим, остао најефикаснији, а можда и једини начин да се властита економска, технолошка и демографска моћ преточи у (политичку) доминацију над другим државама. Стога су западне државе и њихови стратези, до тада оријентисани према употреби националних стајаћих војски, настојали да пронађу начине да се рат и даље води, али без друштва. Тај, у кратким обрисима представљен друштвени контекст, битно је одредио трансформацију рата и војске на крају 20. и почетку 21. века.

Савремено друштво и трансформација рата

Описујући смањивање „способности држава да своја друштва обавезу на уништавање из разлога који нису у потпуности убедљиви”, Кастелс се слаже са ауторима који су уочили исту појаву: да савремена (западна) друштва више нису спремна да ратују нити да непосредно учествују у војном ресурсу своје државе у форми националне стајаће војске, због чега се формирају професионалне војске и приватне војне компаније (Kreveld, 2012: 626; Hobsbaum, 2008: 93; Bauman, 2009b: 60).

Проблем смањене привлачности војног позива, услед промене друштвеног идеала, заједнички је свим друштвима истога типа, тако да и најбогатије државе имају проблеме у вези са попуном својих војски (Starčević, Stanar, 2022: 160). Мада је за објашњење овог сложеног процеса погоднија Бауманова (*Zygmunt Bauman*) теорија флуидне модерности, Кастелсова теоријска оптика нам омогућава да боље сагледамо трансформацију рата (Старчевић, Благојевић, 2022: 209–227; Старчевић, 2022b: 69–81).

Према Кастелсовом мишљењу, два процеса су трансформисала рат. Први је притисак цивилног друштва на владе у развијеним технолошки напредним земљама, уз пружање јасног и снажног отпора учешћу у рату. Иако Кастелс наводи Северну Америку, Западну Европу, Јапан и Океанију као простор унутар којег се догодила ова промена, из његових разматрања је јасно да је реч о ширем процесу, који обухвата и Русију (Kastels, 2022b: 625–626). Временски, ова промена је наступила у другој половини 20. века, често као последица дуготрајног и неуспешног ратовања (Алжирски рат, Вијетнамски рат, Авганско-совјетски рат). Резултат деловања овог процеса јесте осмишљавање стратегије која би омогућила да рат остане средство државне политике, али без учешћа народа. Изведен је закључак да је рат прихватљив за друштво под три услова: ако у рату нису ангажовани обични грађани, него професионална војска; ако је рат кратак и не захтева велико трошење људских и економских ресурса и ако је виђен

као чист, са прецизним уништењем оправданих циљева (Kastels, 2022b: 627). Покретање ових ратова је питање избора а не опстанка, што снижава толеранцију на губитке. Примера ради, у Сомалији, у ватреном сукобу у Могадишу октобра 1993. године, убијено је 18 америчких војника, због чега су се Вашингтон и његови савезници повукли из ове земље.

Други процес оличен је у развоју војне технологије. Према Кастелсовом објашњењу, технолошки пробоји у електроници омогућили су ратовање у којем нова технологија даје знатну предност над непријатељем, па добро опремљена професионална војска замењује шире учешће грађана у ратним напорима, а контрола над медијима омогућава селекцију информација и манипулацију јавним мњењем. Доступност и ефикасна употреба информационих инструмената спољне политике ограничени су неспорном глобалном доминацијом мултинационалних компанија са Запада.

Укратко, политички притисак цивилног друштва (иза којег стоје дубље промене друштва) био је узрок трансформације рата и војске. Друштвени контекст и политичке одлуке, изведене из трајних структура политичке моћи у међународним односима, с једне стране, и налаза експерата за стратегију, с друге стране, водиле су ка прихватању технолошког нагласка у ратовању. Нове технологије омогућиле су разбијање клаузевицевског тројства рата, конкретно – да се ратује без народа, без друштва. Ове промене, међутим, захватиле су само оне државе којима су нове технологије доступне. У другим, неразвијеним државама, лоцираним на другом крају неуравнотежене глобализације, ратовање је задржало своју временитост и дуготрајност. Тако је конвергенција технологије и притиска цивилног друштва довела до трансформације рата и његове нове темпоралности – појаве инстант рата.

Инстант рат као теоријски концепт за разумевање савременог рата

Живот у савременом друштву доноси и промену друштвеног значења простора и времена, тј. промену људског искуства у вези са простором и временом. Имајући у виду учинке неуравнотежене глобализације, може се рећи да долази до подвајања и простора и времена као материјалних димензија људског живота.

Када је реч о простору, савремена технологија, начин организовања радних процеса и глобална економија стварају нову просторну логику у којој је доминантан утисак да је простор као величина превреднован бољом, бржом, па и тренутном повезаношћу, а да се као његов нови квалитет стварају технолошке подлоге и ексклузивни забрани који показују доминацију нове, глобализоване елите (Kastels, 2022b: 577). Разумевање нове логике простора Кастелс нуди у концепту простора токова. С друге стране, још увек постоје значајни простори који су изузети из економског благостања и мрежа исплетених глобализацијом, које Кастелс назива просторима места (Kastels, 2022b: 590–596).

Када је реч о времену, у савременом друштву долази до разградње природне (биолошке) и друштвене организације времена, те наступа сажимање времена, укидање временских распореда и убрзање времена, што Кастелс обједињује у свом теоријском концепту безвременског времена (Kastels, 2022b: 601–625). Али, и време је подвојено, јер поред безвременског времена, резервисаног за функционисање простора токова, постоји и даље линеарно време са старим биолошким и друштвеним циклусима.

Ове промене у нашем разумевању простора и времена и искуству са њима, воде и ка подвајању рата на временској оси. Тако, по Кастелсовом мишљењу, у савременом свету постоји инстант рат (напредни рат информационог доба) и добро познати продужени или успорени рат.

Инстант рат треба схватити као теоријски концепт, својеврсни идеални тип рата високотехнологизованих потрошачких друштава, који задовољава претходно објашњена три услова под којима им је рат прихватљив и који је омогућен технолошком предношћу. Такав рат подразумева ангажовање само оног дела друштва које је, из било којих разлога, вољно да учествује у војним операцијама и ризикује сопствену смрт, који у погледу трајања тежи тренутности и који јесте или се може медијском манипулацијом приказати као хируршки прецизна употреба пропорционалног насиља, дакле као чист.

Инстант ратови су „привилегија технолошки доминантних народа” (Kastels, 2022b: 631). Кастелс наводи да је Заливски рат био први такав рат, указујући на трансформативну моћ нових технологија и њихов утицај на трајање рата. „Што је најважније, технологија комуникације и електронског оружја омогућава разорно дејствовање против непријатеља у изузетно кратким временским интервалима. Заливски рат је, наравно био генерална проба за нову врсту рата, а његов расплет, у трајању од сто сати, у сукобу велике и добро опремљене ирачке војске, представљао је демонстрацију одлучности нових војних сила када је у питању улог који им је битан (снабдевање Запада нафтом, у овом случају)” (Kastels, 2022b: 628). Увиђајући проблеме у пракси инстант ратова, он уводи и термин „квазиинстант рат” којим је означио ратове који теже да буду или да се прикажу као инстант ратови, али то заиста нису. Као такав, он помиње НАТО агресију на СР Југославију, напомињући да је НАТО очекивао дводневни рат, што се није обистинило, али и да НАТО није имао људске губитке у борби, што је чланицама овог савеза омогућило „медијску победу у њиховим земљама” (Kastels, 2022b: 628).

Инстант и квазиинстант ратови које Кастелс наводи били су ратови између велике силе или војног савеза и релативно малих држава, са пресудном технолошком предношћу прве стране. Управо огромна неједнакост у погледу моћи, богатства и расположивих технологија између различитих земаља омогућава подвојеност рата на временској оси. Трошкови за осавремењивање војски се не смањују; државе све више издвајају за војне буџете, а трговина оружјем је већ дуго један од најуноснијих послова на светском нивоу. Вођење инстант ратова резервисано је за моћне, богате и развијене, док су продужени, успорени ратови, још увек бројнији и воде се широм света у неразвијеним државама (Ка-

stels, 2022b: 631). Чини се да је Кастелс у праву када истиче да укључивање великих сила у сукоб може да промени временитост рата, ако је то у њиховом интересу. Тако примећује да „нека земља може направити скок са успорених на инстант ратове, све у зависности од њеног односа према глобалном систему и интересима доминантних сила” (Kastels, 2022b: 632).

Разматрајући хипотетички сукоб две технолошки напредне земље, Кастелс предвиђа да би исход инстант рата зависио „од брзих размена које исказују реално стање технолошке неравнотеже између зараћених страна”, а као прихватљиву стратегију види масовно уништење у веома кратком времену или брзу демонстрацију његове могућности (Kastels, 2022b: 629).

Критички приступ концепту инстант рата могућ је и пожељан. Реч је првенствено о материјалистичком концепту у коме се тачно увиђају могућности које пружа технолошка предност, али се превиђа Клаузевицева (*Karl von Clausewitz*) мудрост о рату као чину насиља у коме се показује снага воље (Клаузевиц, 1951: 41–44; Старчевић, Благојевић, 2017: 119). Чини се да је инстант рат могућ само између држава чија друштва живе потрошачким животом. На пример, брза демонстрација могућности масовног уништења у хипотетичком сукобу две технолошки напредне земље заиста би могла да буде прихватљива стратегија, али само под условом да је воља за борбом и отпором веома слаба. Тачније, то би могло да се догоди у друштвима чији су идеални становници људи без друштвених спона, да позајмимо Бауманове изразе – себични економски чинилац гладан монетарне добити и егоистични купац у потрази за најбољом ценом као леком за усамљеност (Bauman, 2009a: 87). Тамо где је живот бар за друштво једне зараћене стране другачији, инстант рат би био само увертира у продужени сукоб, квазиинстант рат, са могућим нечасним крајем за технолошки супериорну страну, или у отварање нових ратних поглавља, како то одлично приказује и сам Кастелс (Kastels, 2022: 30–32). Илустративна је историја ратова великих сила у Авганистану, у коме су (хронолошким редом) Велика Британија, СССР и коалиција земаља НАТО-а предвођена САД доживеле поразе, због чега је Авганистан прозван „гробницом империја”.

Пракса инстант рата као проблем развијених друштава

Промена ратовања изменила је људско искуство, на коме се граде идентитети и култура. Кастелс запажа да се у технолошки напредним друштвима рат повлачи у други план и да у њима стасавају прве генерације мушкараца које нису учествовале у рату. Он сматра да та чињеница доводи до промена у култури и понашању људи, а пре свега до нестанка патријархалности (Kastels, 2018b: 630–631). Постоје и другачије промене проузроковане трансформацијом рата, које могу бити опасност за демократска друштва.

Прва група проблема проистиче из ефеката инстант рата, који на надмоћну страну, чије је политичко уређење по правилу демократско, делују повратно. Горко искуство из Авганистана у земљама чланицама НАТО-а проузроко-

вало је појаву нових погледа на војне интервенције, који говоре да је понекад боље извести војну акцију у некој земљи с циљем да се убију непријатељи и затим се повући, без намере да се у земљи над којом се војно интервенише изгради нови (демократски) поредак, ако не постоје снаге на које би се НАТО могао ослонити у процесу изградње демократије. Прелазећи поново у оквиру Кастелсове теорије, може се закључити да ће се на тај начин војна интервенција свести на инстант рат, без опасности да се, оптерећујућим политичким ангажманом са неизвесним исходом, претвори у квазиинстант рат или продужени рат. С тим у вези, искрсава етичка дилема: да ли све што може да буде урађено уједно и треба да буде урађено? Савремена технологија омогућава војну интервенцију са веома уским, ограниченим циљем физичке ликвидације персонализованог непријатеља, док очигледно не омогућава пресађивање функционалног модела политичког уређења, а поготово не преношење политичке културе из једне друштвене и политичке традиције у другу. Одговор би могао да буде различит од једног до другог случаја, слично оправдању хуманитарних војних интервенција и преемптивног рата (Станар, 2021б: 307–318). Имајући у виду досадашње неуспехе у изградњи стабилних држава и функционалних демократских политичких система након војних интервенција, извесно је да би инстант ратови произвели горе учинке. Могуће је замислити озбиљне политичке, социјалне, демографске и безбедносне проблеме који би били створени таквим деловањем. Прво, то је проблем неуспелих држава у којима је немогуће живети; тај проблем рађа политичку и економску нестабилност, сиромаштво и, у коначном, миграције „сувишних људи” (Bauman, 2018: 11). Не треба заборавити да је мигрантска криза у Европи, која је достигла врхунац 2015. године, показала слабости савремених европских демократија: пораст ксенофобије и нетолеранције, узлет популизма и радикалне деснице, крах мултикултурализма и међусобну несолидарност држава чланица ЕУ (Blagojević, Starčević, 2019: 204). Други проблем јесте идентитетски: „сувишни” и неприхваћени људи у друштвима Запада, као и многи у чијој је перцепцији властита земља у стању колонијалне понизности, склони су осветничком и екстремистичком пријањају уз локалне идентитете. То доводи до пораста нетрпељивости, избијања локалних конфликата и бујања тероризма који, опет, погађа демократска друштва (Старчевић, 2022а: 181–183).

Друга група проблема проистиче из избора типа војске која води инстант рат: професионалне војске и приватне војне компаније у чијим редовима су „корпоративни агенти” (Corporate agents) чија је легалност још увек дискутабилна.

На овом месту није на одмет подсетити се војничких корена атинске демократије. Војне обавезе у старој Атини биле су, после Солонове реформе, подељене по друштвеним стратумима: најбогатији слој грађана опремао је и издржавао морнарицу, следећи слој имао је војну обавезу према полису да опреми коњицу и у њој служи, трећи и најбројнији слој грађана обезбеђивао је фаланге тешке пешадије, а најсиромашнији су добијали оружје од полиса и попуњавали редове лаке пешадије. Пошто је оновремени рат подразумевао велике копнене

битке, а у њима је најтежи терет подносила тешка пешадија, трећи слој грађана, до тада без нарочитих политичких права, захтевао је после повратка из рата да се њихов допринос слободи и победи полиса призна у јавној сфери и исплати у монети тих истих политичких права (Starčević, Stanar, 2022: 164–165). „Њихов политички ангажман произвео је демократију, али и могућност разликовања грађанина (polites) од идиота (idiotes)” (Starčević, Stanar, 2022: 165). Од тада, демократија подразумева грађанске дужности и политичку ангажованост, активност грађанина у јавној сфери, насупрот уживања у правима „размаженог детета” или пасивности и послушности поданика.

Однос грађанина у униформи и државе би, у идеалном случају, био заветни, што подразумева и бригу државе о грађанима који су ризиковали животе у име државе – нације. Искуства у том погледу су различита, а она која се односе на бригу Републике Србије о ратним ветеранима из ратова за југословенско наслеђе у последњој деценији 20. века показу да ветерани нису добили „реалне компензације за жртву” (Марковић–Савић, 2018: 191). Уместо тога, „постоји недостатак системске бриге о грађанима који су уз помоћ државних органа учествовали у ратовима” (Марковић–Савић, 2012: 342). Пошто се однос друштва и државе према ветеранима одражава на будућа ангажовања грађана у војним пословима својих држава, очекиван је и различит одзив грађана на позиве за мобилизацију у различитим друштвима (упореди: Čevtajeва 2023; Palikot, 2023; Prelić, 2023).

Професионална војска је логичан избор типа војске у савременом друштву и пракси инстант рата (Старчевић, Благојевић, 2022: 211–214). Ипак, чињеница да грађани нису ангажовани у ратним подухватима својих држава, као и да су изложени медијској манипулацији или чак потпуно незаинтересовани за те подухвате, може да доведе у опасност слободу и демократију. Не треба занемарити ни чињеницу да припадници оружаних снага „омогућавају ’нормалност’ живота и функционисање свих других важних друштвених институција” (Станар, 2021а: 45). На пример, учешће једне државе у рату или војној интервенцији у удаљеној земљи може да постане искључива одлука политичке елите, која ту одлуку доноси на основу партикуларних интереса, без консултовања воље „седираног” народа или уз интензивну медијску манипулацију и пристанак, али без реалног општег интереса за учешће у рату. Могла би се, такође, замислити побуна приватне војне компаније, слична побуни „Вагнера” у Русији, у некој другој мањој држави која би се ослонила на такву врсту помоћне војске у кризној ситуацији.

Прва чињеница којом би се поткрепила ова тврдња јесте да професионална војска није довољна за задовољавање друштвене потребе за заштитом, посебно у државама које претендују на неутралност и преферирају стратегију одвраћања (Стојановић, 2022: 192–195).

Други аргумент односи се на контролу војног ресурса и моћ која из тога проистиче. Сви досадашњи типови војске могу се разврстати или у војске милицијског или у војске најамничког типа. То су војске у којима су чланови друштва сносили

терет војне обавезе или војске формиране од оних људи на које су чланови друштва преносили тај тешки терет, уз новчану надокнаду. Следи да су најамничке војске имала само она друштва која су била довољно богата да унајмљују ратнике. До истог закључка, на свој начин, долази и Јован Бабић, који тврди да су професионалне војске примерене империјама и да њихов квалитет „зависи од једног фактора који је делимично независан од чињенице успостављености суверенитета као израза колективног живота: од богатства” (Бабић, 2021: 7).

Богатство у савременим друштвима, међутим, није равномерно распоређено; екстремне неједнакости постоје и у најразвијенијим државама. Расподела најважнијих вредности у друштву битно утиче на политичку утакмицу актера унутар друштва и суштински је повезана са моћи. Уколико та расподела омогућава релативну једнакост актера, онда расте могућност за полиархичан систем (демократију). Ако расподела обезбеђује монопол једној друштвеној групи, тада се „развија и одржава хегемонистички политички систем”, на основу којег доминантна друштвена група намеће доминацију над социјалним поретком и потенцијално продубљује друштвене неједнакости (Dal, 1997: 65; упореди: Bolčić, 2013: 153–164, 169–173 и Miladinović, 2011). Једна од кључних вредности јесте војни ресурс, који Дал (*Robert Dahl*) назива „војничком храброшћу” и „војном технологијом” (Dal, 1997: 94, 65). Дал је доказао да је војни ресурс у прошлости понекад јачао неједнакости, а понекад једнакост у друштву. У временима када је релативно мала друштвена група успостављала монопол над војним ресурсом расле су друштвене неједнакости. Дисперзија војног ресурса, насупротив томе, ојачавала је једнакост (Старчевић, 2010: 199). Незаинтересованост чланова друштва и друштвених група за војни ресурс води ка успостављању монопола над овим ресурсом, монопола који успоставља политичка каста, (екстратериторијална) економска елита или преторијанска алтернатива цивилној власти. Све три опције погубне су за грађанско друштво.

Начини за ангажовање грађана могу се пронаћи разрадом Кастелсовог концепта индивидуације – усмерености на сопствене пројекте који су у вези са општим добром (Kastels, 2018a: 220–221). И то може да буде довољно да се обезбеди довољан број грађана спремних да добровољно служе војни рок и омогуће попуну војске (Старчевић, Благојевић, 2023: 41–45).

Закључак

Током развоја људских друштава мењали су се начини ратовања и перцепција прихватљивог рата, али је рат остајао присутан у међународним односима као универзална константа. Концепт инстант рата, како га је у својој теорији умреженог друштва приказао Мануел Кастелс, омогућава разумевање перцепције прихватљивог рата, из перспективе савременог, потрошачког друштва. Реч је о рату који траје кратко, у коме се ангажује професионална војска или приватне војне компаније а не грађани као војни обвезници и који је опашан у домаћем јавном мњењу као „чист”. Кастелс и сам уочава да се многи ратови за

које се претпостављало да ће бити кратки, инстант ратови, продужавају мимо хтења државе која их је покренула, па их је означио као квазиинстант ратове. Будући да је могућност вођења инстант рата заснована на технолошкој супериорности, ради се о материјалистичком концепту у коме се губи из вида вољни фактор рата. С аспекта друштвене детерминисаности рата као облика друштвеног сукоба, може се закључити да је инстант рат могућ само између потрошачких друштава, када брза демонстрација супериорности једне стране окончава вољу за борбом друге стране или када једна страна не располаже начинима да се супротстави другој страни. У свим другим случајевима, оно што започиње као инстант рат нужно се продужава и претвара у неки од раније познатих облика рата.

Концепт Мануела Кастелса може да буде од користи и војним наукама у Србији, не само ради праћења савремене друштвене мисли о рату, него и ради разумевања захтева које савремено друштво поставља пред своју државу и оружане снаге у погледу вођења рата, његове дужине и ангажовања грађана, као и ради осмишљавања начина за супротстављање војним изазовима, ризицима и претњама, у условима флуидне модерности.

Литература

- [1] Bauman, Z. (2009a). Fluidna ljubav, o krhkosti ljudskih veza. Mediterran publishing.
- [2] Bauman, Z. (2009b). Fluidni život. Mediterran publishing.
- [3] Bauman, Z. (2018). Stranci pred našim vratima. Mediterran publishing.
- [4] Blagojević, S., Starčević, S. (2019). Bitni činioci modela složenog procesa integracije kao jednog od mogućih načina u rešavanju migrantske krize. *Zbornik Instituta za kriminološka i sociološka istraživanja*, XXXVIII (2), 203–215.
- [5] Bolčić, S. (2013). Razaranje i rekonstrukcija društva: Srbija na prelazu u XXI vek. Službeni glasnik.
- [6] Čevtajeva, I. (2023). Novi ruski emigrant: Odlaze, vraćaju se, opet odlaze. Preuzeto 20. oktobra, 2023, sa <https://www.dw.com/sr/novi-ruski-emigranti-odlaze-vra%C4%87aju-se-opet-odlaze/a-67041075>
- [7] Dal, R. (1997). Poliarhija. Filip Višnjić.
- [8] Hobsbaum, E. (2008). Globalizacija, demokratija i terorizam. Arhipelag.
- [9] Kastels, M. (2018a). Mreže revolta i nade. Službeni glasnik.
- [10] Kastels, M. (2018b). Uspón umreženog društva. Službeni glasnik.
- [11] Kastels, M. (2022). Sunovrat, kriza liberalne demokratije. Clio.
- [12] Kreveld, M. v. (2012). Uspón i propadanje države. Albatros plus, Fakultet bezbednosti.
- [13] Marković-Savić, O. (2012). Društveni položaj ratnih veterana u Srbiji – studija slučaja. Doktorski rad. Filozofski fakultet Univerziteta u Beogradu. <https://doiserbia.nb.rs/phd/fulltext/BG20130404MARKOVICSAVIC.pdf>
- [14] Miladinović, S. (2011). Društvo dominantnih porodica. Preuzeto 20. oktobra, 2023, sa <https://www.politika.rs/sr/clanak/194817/Drustvo-dominantnih-porodica>

[15] Palikot, A. (2023). Amid Corruption Scandals And Mounting Problems, Ukraine Vows To Shake Up The Military Enlistment System. It's A Tough Task. Preuzeto 20. oktobra, 2023, sa <https://www.rferl.org/a/ukraine-scandals-problems-military-enlistment-reforms/32554383.html>

[16] Prelić, M. (2023). Izraelci očajnički pokušavaju da se iz sveta vrate kući: Nema bežanja od rata dok najmiliji ginu. Preuzeto 20. oktobra 2023, sa <https://www.telegraf.rs/vesti/svet/3764244-izraelci-ocajnicki-pokusavaju-da-se-iz-sveta-vrate-kući>

[17] Ricer, Dž. (2012). Savremena sociološka teorija i njeni klasični koreni. Službeni glasnik.

[18] Starčević, S., Stanar, D. (2022). Society of Right Claiming and Transformation of War and Military at the End of the 20th and Beginning of the 21st Century. *Yearbook Human Rights Protection*, Number 5, Provincial Protector of Citizens – Ombudsman, Institute of Criminological and Sociological Research, 153–167.

[19] Бабић, Ј. (2021). Војска, закон и суверенитет: неколико опаски о Војсци и њеној функцији у очувању закона и државе. *Војно дело*, 3/2021, 2–8.

[20] Благојевић, В. (2021). Моћ и сила – Србија и војни фактор у међународној политици. МЦ „Одбрана“.

[21] Кајтез, И., Старчевић, С. (2021). Друштвене идеје Тодора Павловића. *Социолошки преглед*, LV (3), 908–929. DOI: 10.5937/socpreg55-33267

[22] Клаузевиц, К. ф. (1951). *О рату*. Војно дело.

[23] Марковић–Савић О. (2018). Ратни ветерани: перцепција институционалне подршке. *Српска политичка мисао*, 60 (2), 177–193.

[24] Мишић, Ж. (1993). Стратегија. Војноиздавачки и новински центар.

[25] Мишић, П. (2021). Стратегија и географија. Матична библиотека „Светозар Марковић“.

[26] Станар, Д. (2021а). Мир као сврха војске. *Војно дело*, (3), 36–47. Doi: 10.5937/vojdela2103036S

[27] Станар, Д. (2021б). Етика међународне политике. Добротољубље.

[28] Старчевић, С., Благојевић, С. (2017). Кревелдов спор са Клаузевицем – да ли је смисао рата политички? *Српска политичка мисао*, 56 (2), 117–134.

[29] Старчевић, С., Благојевић, С. (2022). Професионална војска у неутралним државама и друштвена потреба за заштитом. У: Благојевић, В. (прир.), *Неутралност и стратешко одвраћање*. МЦ „Одбрана“, ШНО „Војвода Радомир Путник“, 209–227.

[30] Старчевић, С., Благојевић, С. (2023). Служење војног рока као део друштвеног идеала у Србији. *Српска политичка мисао*, 80 (2), 33–51.

[31] Старчевић, С. (2010). Преторијански проблем у савременој политикологији. *Војно дело*, зима/2010, 193–209.

[32] Старчевић, С. (2022а). Социологија. Војна академија Универзитета одбране у Београду, МЦ „Одбрана“.

[33] Старчевић, С. (2022б). Утицај различитих културних стратегија на пожељност војног позива. *Политикологија*, 2 (2), 69–81.

[34] Стојановић, С. (2022). Српска стратешка култура и стратегија одвраћања. У: Благојевић, В. (прир.). *Неутралност и стратешко одвраћање*. МЦ „Одбрана“, ШНО „Војвода Радомир Путник“, 191–207.

Резиме

Информационо-технолошка револуција произвела је велике друштвене промене на крају 20. и почетку 21. века. Разумевање и објашњење друштвених појава у савременом, промењеном друштву, захтевало је нове друштвене теорије. Једну од најутицајнијих савремених друштвених теорија понудио је Мануел Кастелс. Кастелсово умрежено друштво даје изврсне аналитичке увиде у многе друштвене појаве, међу којима је и рат.

Кастелсова теорија објашњава поделу рата у савременом свету на инстант рат и продужени рат. Инстант рат је омогућен пробојима у технологији који су остварени у последњим деценијама, али потреба за њим настала је у одговарајућем друштвеном контексту и на основу одређених политичких одлука. У савременим развијеним државама закључује се да је рат прихватљив за њихове грађане под три услова: ако у рату нису ангажовани обични грађани, него професионална војска; ако је рат кратак и не захтева велико трошење људских и економских ресурса, и ако је виђен као чист, са прецизним уништењем оправданих циљева.

Инстант рат треба схватити као теоријски концепт, неку врсту идеалног типа рата високотехнолошких друштава. Задовољава претходно објашњена три услова под којима је рат прихватљив за ова друштва и што је омогућено технолошком предношћу. То је пре свега материјалистички концепт у коме су могућности које нуди технолошка предност тачно сагледане, али се занемарује Клаузевицова мудрост о рату као насилном чину у коме се показује снага воље. Чини нам се да је инстант рат могућ само између земаља чија друштва живе потрошачким животом. У супротном, инстант рат би био само увод у продужени сукоб, квази-инстант рат.

Пракса инстант рата може створити проблеме који су опасни за демократска друштва. Прва група проблема произилази из ефеката инстант рата, који имају реверзибилан ефекат на доминантну страну, чији је политички систем обично демократски: то су последице стварања пропалих држава и идентитетских избора одбачених и понижених људи. Друга група проблема произилази из избора врсте војске која води инстант рат: професионалне војске. Чињеница да грађани нису ангажовани у ратним напорима својих земаља, као и да су изложени медијској манипулацији или чак потпуно незаинтересовани за те напоре, угрожава слободу и демократију.

Кључне речи: информационо-технолошка револуција, умрежено друштво, инстант рат, успорени рат, војна обавеза, професионална војска, Мануел Кастелс

© 2023 Аутори. Објавило *Војно дело* (<http://www.vojnodelo.mod.gov.rs>). Ово је чланак отвореног приступа и дистрибуира се у складу са лиценцом Creative Commons (<http://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>).

